

KOMUNIKATY SPECJALNE

Dagna Dejna, Filip Nalaskowski, Mirosław Zientarski

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

GENEZA I METODOLOGIA BADAŃ PLANÓW EDUKACYJNYCH MŁODZIEŻY Z GRUDZIĄDZA I REGIONU GRUDZIĄDZKIEGO

ABSTRACT

The research was handled by The Action-research in Contemporary Culture and Education – Practice and Theory team, and was commissioned by Rector of Nicolaus Copernicus University. The examination was held in 30 km radius from Grudziądz – the most efficient distance in terms of economics and everyday travels. We've found schools in Świecie, Nowe and Łasin in a circle of our interest.

The population of examined region is ca. 155 000. An unemployment rate is significantly higher than average (over 29% in a region). Weak educational infrastructure, no industry. Research was conducted from March 20' to April 18' 2013 on 2016 students in 18 schools (regular and technical high schools).

The main aim of studies was characteristic of a-level and pre-a-level students from Grudziądz and Grudziądz region and their educational plans. We focused especially on plans regarding higher education. All public school students, from all the high schools, were participating in a research.

The auditorial survey was a main used method. The questionnaire was divided in 3 parts. The first was general information part, the second was educational plans part. The questionnaire contained also a set of questions to estimate economical, social, and cultural level - according to P. Bourdieu's theory. The main examination was precluded by pilot examination which allowed us to tune up a research tool and a method.

Key words:

youths, plans, higher education, Grudziądz, research, Bourdieu, symbolic capital

1. Wprowadzenie

Badanie planów edukacyjnych młodzieży Grudziądza i okolic zostało przeprowadzone z uwagi na stosunkowo słabą diagnozę edukacyjną tego regionu. Już wstępne rozpoznanie pozwoliło stwierdzić, iż miasto i jego okolice to swoista *terra incognita*. Mimo tego, że Grudziądz leży niedaleko Torunia, w istocie niewiele o nim wiemy. Generalnie na tle podobnych sobie stutysięcznych miast w Polsce jest ośrodkiem słabo identyfikowalnym. Grudziądz pojawia się w mediach w zasadzie wyłącznie z dwóch powodów: sportu i znaczącego poziomu bezrobocia. To w odniesieniu do postaci wybitnego sportowca Bronisława Malinowskiego i z uwagi na sukcesy żużlowej drużyny Grudziądz wyłania się z tej swoistej „nieobecności”. Ten pozytywny akcent niknie jednakże w kontekście kłopotów, jakie charakteryzują zarówno samo miasto, jak i region.

Uniwersytet Mikołaja Kopernika jest uczelnią o dużej dynamice rozwoju. Świadectwem są realizowane inwestycje w materiałową bazę i zaplecze dla istniejących i nowo rozwijanych kierunków. W dużej mierze rozwój ten związany jest z ekspansją terytorialną – kampus bydgoski (Collegium Medicum) czy Ośrodek Zamiejscowy w Grudziądzu. Z powodu bliskości blisko stutysięcznego Grudziądza fakt podjęcia próby oszacowania zasadności rozwijania w nim filii toruńskiego Uniwersytetu, a także jej konkurencyjności wobec innych uczelni wyższych działających na tym terenie można uznać za naturalny i całkowicie uzasadniony. Tymczasem dość zaskakującym odkryciem okazał się brak opracowań o charakterze naukowym dotyczącym Grudziądza w podejmowanym zakresie. Inicjatorem i realizatorem przedsięwzięcia był sześciuosobowy Zespół Monitorowania Zmian w Kulturze i Edukacji [ACCEPT] działający przy Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Badanie zostało sfinansowane z grantu uzyskanego przez zespół, ze środków JM Rektora UMK. Przeprowadzone badanie stanowi dość istotny wkład w zakresie wiedzy o aktualnej kondycji i edukacyjnym potencjale Grudziądza. Wiedza ta może być użyteczną dla różnego rodzaju podmiotów, w tym osób związanych z edukacją młodych ludzi w tym rejonie.

Podstawę do rozstrzygnięć miała stanowić analiza rynku edukacyjnego w obszarze funkcjonujących tu szkół średnich i nielicznych uczelni wyższych. Zebrany materiał badawczy umożliwił uzyskanie odpowiedzi na stawiane problemy badawcze. Dane empiryczne pozwoliły określić plany edukacyjne badanych oraz wskazać

czynniki je determinujące. Oszacowano potencjał dla edukacji wyższej w badanym terenie. Określono preferencje młodych ludzi co do wyboru kierunku studiów i przyszłej uczelni wyższej, a także uzasadnienia dla składanych deklaracji w odniesieniu do chęci podjęcia przez badanych studiów II stopnia.

Diagnozą objęto młodzież klas maturalnych i przedmaturalnych wszystkich szkół średnich w Grudziądzu, Świeciu, Nowem i Łasinie. W sumie szkół tych (licea ogólnokształcące i technika) było 18. Przebadano w nich łącznie 2016 uczniów. W badaniu zastosowano technikę ankiety z użyciem specjalnie przygotowanego kwestionariusza. Jego użycie poprzedzone było dokonaniem badań pilotażowych (Sierpc, Nowe Miasto Lubawskie), które pozwoliły na weryfikację i dopracowanie narzędzia badawczego. Badania prowadzono w dniach 20 marca–18 kwietnia br.

2. Opis terenu badań

Badania prowadzono w promieniu 30 km od Grudziądza. Region jest przedzielony naturalną barierą – Wisłą. Fakt ten jest tym istotniejszy, że na terenie tym funkcjonują zaledwie trzy mosty (jeden w Świeciu i dwa w pobliżu Grudziądza). Co za tym idzie, znacząco utrudniona jest komunikacja w linii wschód–zachód, w praktyce uniemożliwiając codzienne funkcjonowanie (pracę, naukę, mieszkanie) na dwóch różnych obszarach lewo- i prawobrzeżnej Wisły na tym jej odcinku.

Nadwiślańskie miasta w regionie posiadają silne zakorzenienie w historii sięgającej okresu średniowiecza. Z uwagi na swe położenie stanowiły dogodne miejsca lokacji osad i miast, które powstały na przełomie XI i XII wieku. W Grudziądzu, Świeciu i Nowem do dzisiaj zachowały się pozostałości zamków i ciekawa architektura, świadcząca o ich niegdyś znaczeniu i świetności opartej głównie na dobrze rozwiniętym handlu wiślanym i przeprawach dla szlaków w linii wschód–zachód.

Z uwagi na swoją wielkość i wpływ centralnym punktem w regionie jest Grudziądz – miasto o bardzo silnych tradycjach wojskowych. Cytadela i inne zabudowania militarne wpisały się w obraz miasta na stałe i do dzisiaj stanowią jego wizytówkę. Do niedawna duża jednostka wojskowa w Grudziądzu (Dywizja Artyleryjska) stanowiła jedno z ważniejszych miejsc pracy w regionie.

Drugim co do wielkości miastem regionu jest Świecie. Obecnie jest on o ważnym ośrodkiem gospodarczym, mieszkaniowym i handlowym województwa kujawsko-pomorskiego. Dawne zakłady celulozy, największe zakłady branży papierniczej w Polsce i jedne z największych w Europie, to obecnie nowoczesne i o wiele bezpieczniejsze dla środowiska naturalnego zakłady Mondi Świecie S.A. Ponadto Świecie to duży węzeł drogowy na skrzyżowaniu tras nr 91 i 5.

Pozostałe miasta są stosunkowo małe i nie wywierają istotnego wpływu na rozwój społeczno-gospodarczy regionu.

3. Populacja, bezrobocie

Populacja na badanym obszarze wynosi około 155 000 osób, z których znakomita większość to mieszkańcy miast. Największy w regionie jest Grudziądz, liczący 98 236 mieszkańców¹. Położone najbliżej niego miasta to: Radzyń Chełmiński (19 km, 1912 mieszkańców), Łasin (25 km, 3405 mieszkańców), Nowe nad Wisłą (26 km, 6229 mieszkańców), Świecie nad Wisłą (26 km, 26 482 mieszkańców). Nieco dalej, już poza strefą badań, znajdują się: Wąbrzeźno (32 km), Chełmno (34 km), Jabłonowo Pomorskie (34 km) oraz Kwidzyn (35 km).

Badany obszar charakteryzuje jedna z najwyższych stóp bezrobocia, zdecydowanie wyższa od wartości średniej dla całego kraju. Sytuacja ta w dużej mierze stanowi skutek likwidacji dużych zakładów pracy i ograniczania wielkości jednostek wojskowych (Grudziądz). Przytaczane dane mimo pochodzenia z oficjalnych źródeł nie oddają w pełni sytuacji w regionie. Problem w istocie jest większy. Dzieje się tak z uwagi na fakt, iż nie wszystkie osoby bez pracy rejestrują się w urzędach pracy, jak również wiele osób wyrejestrowuje się z nich mimo braku stałego zatrudnienia.

Tabela 1. Stopa bezrobocia w regionie

Stopa bezrobocia w regionie – stan w końcu marca 2013 r.	
woj. kujawsko-pomorskie	18,9% (+1,0 pkt.%)*
Polska	14,3% (+1,0 pkt.%)
Świecie (powiat)	19,8% (+0,8 pkt.%)
powiat grudziądzki	29,1% (+1,6 pkt.%)
miasto Grudziądz	24,1% (+1,3 pkt.%)

* W nawiasach podana zamiana stopy bezrobocia do stanu w końcu marca 2012 r., GUS.

Źródło: Opracowanie własne.

¹ Stan na koniec 2012 r. Oficjalna strona Głównego Urzędu Statystycznego, Bank Danych Lokalnych, Układ według klasyfikacji NTS, http://www.stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.hier?p_id=684036&p_token=-1970402440, [dostęp: 5.06.2013].

Analiza struktury bezrobocia wskazuje, że grupą nieco bardziej nim dotkniętą są kobiety. Odsetek bezrobotnych kobiet w zależności od miejsca zamieszkania waha się od 51% do 64% w obszarach gminnych (Nowe, Radzyń Chełmiński – Świecie). W badanych miastach wartość ta oscyluje w okolicy 55%.

Badany obszar charakteryzuje spore zróżnicowanie w zakresie realizowanych planów inwestycyjno-przemysłowych. Poza wspomnianym już Świeciem realizowane projekty mają charakter lokalny, mało strategiczny z punktu widzenia rozwoju całego regionu.

Sytuacja ta skutkuje znaczącym odpływem ludzi młodych – obdarzonych zwykle największym potencjałem rozwojowym, stanowiących najlepszy rodzaj inwestycji i swoiste zabezpieczenie dla lokalnych społeczności. Niestety, prym w tym rankingu wiedzy Grudziądz, stając się zauważalnie „miastem ludzi starych”.

4. Infrastruktura w zakresie szkół średnich i wyższych w obszarze badań

Potencjał edukacyjny we wskazanym obszarze tworzą działające w nim technika i licea ogólnokształcące oraz regionalne uczelnie wyższe wraz z filiami jednostek z dużych ośrodków akademickich Gdańska, Torunia i Łodzi². W odniesieniu do przyjętego kryterium z listy miejscowości przeprowadzania badań zniknął Radzyń Chełmiński, w którym nie ma żadnej szkoły średniej³.

Tabela 2. Infrastruktura szkół ponadpodstawowych

Miasto	Technika	Licea	Uczelnie wyższe
Grudziądz	7	5	5
Świecie	1	3	2
Łasin	1	1	0
Nowe	1	1	0

Źródło: Opracowanie własne.

W świetle przedstawionych tu danych ogólnych jawiący się obraz może być nieco mylny. Analiza uzyskanych danych ujawniła dość nikłe znaczenie funkcjonujących w Grudziądzu filii uczelni wyższych. Warto tu nadmienić, że filie Poli-

² Stan na kwiecień 2013 r.

³ Pod uwagę brane były wyłącznie szkoły dzienne, pozwalające na zdobycie matury.

techniki Gdańskiej i UMK nie wprowadzają do swojej oferty nowych kierunków – co więcej, nie prowadzą już naboru na studia. W praktyce oznacza to marginalizację znaczenia uczelni wyższych w Grudziądzu.

5. Prezentacja metodologii badań

Cel badania oraz główny i szczegółowe problemy badawcze

Formułując cel badania, przyjęliśmy założenie o specyfice badanej populacji polegającej na stosunkowo małym nasyceniu szkołami wyższymi Grudziądza i okolic. Wobec tego celem, który postawiliśmy sobie, przygotowując projekt badań, była charakterystyka uczniów klas maturalnych oraz planów edukacyjnych młodzieży Grudziądza i okolic, ze szczególnym skoncentrowaniem na planach wobec studiów wyższych.

W ścisłym nawiązaniu do celu został sformułowany główny problem badawczy: *Jakie i czym warunkowane są plany edukacyjne młodzieży Grudziądza i okolic?*

W uzupełnieniu do głównego problemu badawczego sformułowano szczegółowe problemy badawcze:

1. Jaka jest ogólna charakterystyka uczniów klas maturalnych w badanym terenie?
2. Czego poszukuje młodzież w odniesieniu do edukacji wyższej?
3. Jaki jest kapitał symboliczny badanych?
4. Co w świetle zebranych danych może mieć szczególne znaczenia dla decyzji edukacyjnych młodzieży?

Co dość oczywiste, w odniesieniu do szczegółowych problemów badawczych można było formułować także inne, choćby te dotyczące różnic wśród płci, odnoszących się do miejsca pochodzenia albo reprezentowanego poziomu kapitału symbolicznego. Zasadnicze jednak wydawało się bardziej ogólne zarysowanie problemów szczegółowych, które mimo wszystko sugerują możliwość pogłębiania dociekań.

W nurcie badań nad planami życiowymi młodzieży mieszczą się na przykład badania Teresy Hejnickiej-Bezwińskiej czy dociekania Edmunda Trempały i Larsa E. Mamlberga⁴. Należy rozróżnić cele planowania od celów działania. Celem działania jest doprowadzenie pewnego systemu do zamierzonego stanu, a więc dokonania zmian w rzeczywistości, natomiast celem planu jest dostarczenie dysponen-

⁴ T. Hejnicka-Bezwińska, *Orientacje życiowe młodzieży*, Bydgoszcz 1991; J. Trempała, L.E. Mamlberg, *Dorosłość w oczekiwaniach młodzieży polskiej i fińskiej*, Bydgoszcz 1995.

tom informacji o tym, jak tego dokonać. Plan jest traktowany jako jedna z form preparacji działań⁵. Warto również dokonać rozróżnienia pomiędzy planami a aspiracjami. Aspiracje rozumiane są jako idealny rezultat działań, który przedstawiany bywa w postaci pragnień, dążeń i zamierzeń. Aspiracje są składnikiem „ja idealnego” i dotyczą wyników upragnionych i pożądanych⁶. Aspiracje określane są jako gotowość do działania, nastawienie na osiągnięcie jakiegoś celu. Jest ono bliższe pojęciu działania, gotowości do realizacji aspiracji⁷. Przede wszystkim plany mają charakter wtórny wobec aspiracji. To aspiracje wyznaczają plany, nie odwrotnie.

W literaturze można spotkać się z różnymi definicjami planów. Na potrzeby badań przyjęliśmy, że plan to stworzony lub dobrowolnie wybrany przez jednostkę ważny cel główny powiązany z szeregiem planów pomocniczych (instrumentalnych) i ogólnych zasad operacjonalizacją tych celów⁸. Tworzenie i realizacja planów uwarunkowane są umiejętnością odraczania gratyfikacji i posiadaniem perspektywy czasowej. Tworzenie planów życiowych jest silnie uzależnione od światopoglądu, pojęcia własnej osoby i systemu wartości. Plany życiowe różnią się od planów pojedynczych przede wszystkim zakresem aktywności, większą wagą dla jednostki oraz większym stopniem ogólności⁹. Na cechy planów mogą mieć wpływ takie zmienne, jak: płeć, wiek, inteligencja, temperament oraz wiele czynników społecznych¹⁰. Plany różnią się genezą, stopniem ogólności oraz obszarem czasowym, który obejmują. Oprócz tych zasadniczych różnic można wskazać szereg cech, które różnicują plany: treść planu, jego różnorodność, długość, otwartość (czyli stopień dopuszczalnej modyfikacji), szczegółowość, jawność itp.¹¹

Badana populacja

Dla całościowego i wiernego ujęcia badanego zjawiska zdecydowaliśmy się na objęcie badaniem wszystkich uczniów klas maturalnych i przedmaturalnych we wszystkich typach szkół „dziennych”, w których można było uzyskać maturę (oprócz tych dla dorosłych).

⁵ J. Reguński, *Cybernetyka systemów planowania*, Warszawa 1974, s. 23–24.

⁶ W. Wróblewska, *Aspiracje edukacyjne studentów*, Białystok 2001, s. 13.

⁷ W. Wróblewska, *Dynamika aspiracji edukacyjnych studentów w obliczu zmian*, Białystok 2004, s. 100.

⁸ T. Mądrzycki, *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany*, Gdańsk 1996, s. 113.

⁹ P. Próchniak, *Rozwój decyzji zawodowej u młodzieży*, Słupsk 2001, s. 24.

¹⁰ Zob. P. Hodkinson, A. Sparkers, *Young People's Career choices and Career Guidance Action Planning: A Case Study of Training Credits in Action*, „Journal of Guidance and Counseling” 1993, nr 3.

¹¹ K. Dziwańska, *Cele, plany życiowe oraz wartości młodzieży w kontekście rozwoju orientacji przyszłościowej w okresie dorastania*, Radom 2011, s. 13.

Objęcie badaniem wszystkich członków rozpatrywanej populacji pozwoliło nam na uniknięcie problemu doboru próby reprezentatywnej. Co więcej, taka strategia w sposób maksymalny przybliżyła stan faktyczny, a wyniki badań stają się bardzo wiarygodne.

Zbadanie nie tylko maturzystów, ale i uczniów klas o rok młodszych pozwoliło prowadzić analizy i prognozy nie tylko dla najbliższego roku, ale i dla lat kolejnych. Zabieg taki, wobec już podejmowanego trudu, nie wymagał o wiele więcej nakładów sił i wydawał się badawczo, ale i ekonomicznie, usprawiedliwiony. Co ważne, dawał także możliwość porównywania uczniów klas maturalnych i przedmaturalnych na przykład w odniesieniu do zmieniających się planów wobec kierunków studiów.

Skoncentrowanie tylko na szkołach „dziennych” wynikało z przyjętego w celu badania podmiotu – młodzieży. Jak wykazała wstępna analiza, uczniami szkół wieczorowych, zaocznych, są najczęściej osoby dorosłe – już pracujące, posiadające własne rodziny, dużo rzadziej młodzież.

Dodatkowe założenie miało charakter geograficzno-funkcjonalny. Ustaliliśmy, że badanie prowadzone będzie we wszystkich szkołach w promieniu 30 km od Grudziądza, czyli: w samym Grudziądzu, a także w: Świeciu, Nowem i Łasinie. Takie określenie promienia wynikało z oszacowania „strefy wpływów” miasta. Osoby uczące się dalej raczej nie zaliczały się do „okolic Grudziądza” przez związek z innymi, większymi ośrodkami – głównie Toruniem i Bydgoszczą. Przy takiej strategii wiedzieliśmy, że zbadamy tylko uczniów z interesującego nas terenu – w praktyce oznaczało to osoby mieszkające nawet ponad 40 km od Grudziądza.

Informacje uzyskane z kujawsko-pomorskiego kuratorium oświaty mówiły o liczbie około 1500 uczniów klas maturalnych i 1300 przedmaturalnych w badanym terenie. Zatem cała populacja, której miało dotyczyć badanie i która nim w praktyce została objęta, liczyła około 2800 osób.

Technika i narzędzie badawcze

Zgodnie ze standardami odpowiednimi dla tak szeroko zakrojonych badań i w tak specyficznej populacji zdecydowaliśmy się na badania ankietowe. Taka decyzja była poparta kilkoma argumentami. Badania takie dają szybko efekt w postaci poszukiwanych informacji, a ich analizy i opracowania są stosunkowo szybkie i proste. Na ogół praca po pozbieraniu danych sprowadza się zakodowania ich i obróbki. Co nie było bez znaczenia, taka forma poszukiwania informacji nie wymaga angażowania nadzwyczajnych nakładów sił i środków. Do zbierania danych wystarczył sześciuosobowy zespół, koszty ograniczały się do wydrukowania kwestionariuszy ankiet i dojazdów do badanych placówek. Ostatnim argumentem,

który miał znaczenie, był fakt, że badania ankietowe są bodaj najłatwiej akceptowalne przez władze szkół. Jest to forma znana i niebudząca wielu kontrowersji (w odróżnieniu na przykład do eksperymentów). Nie komplikuje mocno „dnia roboczego” szkoły – sprowadza się do zajęcia 15 minut lekcji w wybranych klasach. Co także było dość istotne dla dyrektorów – takie badanie jest dość łatwe dla nich do kontrolowania. Kwestionariusz ankiety nie pozostawia wątpliwości co do intencji i pola badania, a obecność nauczycieli, pedagogów jest w trakcie badań naturalna i daje dodatkową gwarancję prawidłowego przebiegu.

Konstrukcja narzędzia

Narzędzie zostało skonstruowane w oparciu o klasyczny model. Możemy je podzielić na trzy główne części:

- 1) część podstawowa, metrykalna;
- 2) część poświęcona problemowi planów edukacyjnych;
- 3) część poświęcona pomiarowi kapitału symbolicznego.

Dla maksymalnego uproszczenia i ułatwienia udziału, ale i analizy, pytania (w sumie 19) miały na ogół charakter zamknięty, a cały kwestionariusz przybrał formę mocno skoncentrowaną na jednej kartce A4.

Pytania pierwszej części dotyczyły, kolejno: płci, wieku i miejsca zamieszkania ankietowanych. W odniesieniu do tego ostatniego prosiliśmy o podanie dokładnej nazwy miejscowości, w której mieszkają. Na dalszym etapie pracy miejscowości owe były odszukiwane, określano ich odległość do Grudziądza i do miejscowości, w której dokonano badania – gdzie znajdowała się właściwa szkoła średnia. Na podstawie liczby mieszkańców przypisywano także miejscowość do jednej z czterech kategorii wielkości (do 1000, od 1000 do 10 000, od 10 000 do 50 000, powyżej 50 000).

Kolejna część kwestionariusza dotyczyła szeroko pojętych planów edukacyjnych. Po pierwsze, pytano, czy badani zamierzają kontynuować naukę zaraz po maturze – gdzie były trzy możliwe warianty odpowiedzi (tak, nie, nie wiem). Następnie dociekaliśmy, gdzie zamierzają się uczyć. Tu ankietowani proszeni byli o podanie nawet trzech kierunków, uczelni, miast, a także trybów (stacjonarne, niestacjonarne).

W trakcie obróbki tych danych ujednolicono wybory (np. „studia edukacyjne” do pedagogiki, „turystykę i rekreację” do turystyki) – do 80 najpopularniejszych, poprawnych. Także w dalszych etapach, na potrzeby konkretnych analiz, skategoryzowano kierunki do 11 grup (ekonomiczne, medyczne, humanistyczne itd.).

Podobnie postępowano z deklaracjami odnoszącymi się do uczelni. Część z nich wymagała korekty („Uniwersytet olsztyński” – Uniwersytet Warmińsko-

-Mazurski itp.)¹². Uczelnie były także dzielone i kategoryzowane na publiczne, niepubliczne, pomaturalne.

Kolejny wątek dotyczył czynników decydujących o wyborze przez badanych uczelni i ośrodka studiów. Ankietowani zostali poproszeni o zaznaczenie, które z wymienionych czynników mają dla nich decydujące, pozytywne, znaczenie. Były to: bliskość domu rodzinnego, oferta kierunków, koszt studiów, prestiż uczelni, możliwości „życia studenckiego”, preferencje wśród znajomych i rodziny, duże miasto. Kafeterię ustalono w toku badań pilotażowych, gdzie to pytanie miało charakter otwarty – najpopularniejsze z poszukiwanych odpowiedzi (99,7%) zostały skategoryzowane w postaci powyższych siedmiu opcji. Należy tu podkreślić, że w tym pytaniu ankietowani mogli zaznaczyć więcej niż jedną możliwość – dostali taką jasną informację.

Ostatnim wątkiem odnoszącym się do planów edukacyjnych był zamiar kontynuowania nauki na studiach II stopnia. Ankietowani mogli zaznaczyć „tak” i „nie”. Zdając sobie sprawę, że decyzja taka jest dla nich ciągle dość odległa w czasie, zdecydowaliśmy się także dołączyć trzecią opcję „jeszcze nie wiem”.

Trzecią dużą składową kwestionariusza były pytania służące pomiarowi kapitału symbolicznego zgodnie z koncepcją P. Bourdieu¹³. Chcąc w sposób prosty i jasny oszacować poziomy kapitałów: ekonomicznego, społecznego, kulturowego, dokonaliśmy ich operacjonalizacji. Co oczywiste, w ramach tak uproszczonego rozpoznania możliwe jest jedynie przybliżenie wartości poszczególnych kapitałów. Dlatego też dobór pytań był staranny i testowany w ramach badania pilotażowego. Poziom kapitałów cząstkowych był szacowany w skali od 0 do 10 punktów w przypadku kapitału ekonomicznego i społecznego, a kapitału kulturowego 0 do 11 punktów – im większa suma, tym osoba jest „bogatsza” symbolicznie.

Kapitał ekonomiczny diagnozowany był na podstawie pytań o poziom materialny rodzin, z których pochodzą badani, ale także podejmowane przez nich samych dodatkowo prace zarobkowe. Za te dwa pytania badani mogli zdobyć maksymalnie 10 punktów. Przyjęliśmy, że dla kapitału ekonomicznego 17–18–19-latków decydujące znaczenia będzie miała kondycja materialna rodziny, z której pochodzą, dlatego też deklaracje dotyczące rodzin były punktowane w skali 0–8, a podejmowane przez badanych prace tylko w skali 0–2 (w zależności od wysokości dochodu).

Za pomocą trzech pytań staraliśmy się ocenić poziom kapitału społecznego. Przyjęliśmy, że dla bardzo prostego jego oszacowania zapytamy o dostęp do specyficznych usług i profesji. Wszystkie pytania były skonstruowane podobnie. Badani byli stawiani w hipotetycznej sytuacji – kłopoty zdrowotne, problemy prawne,

¹² Poprawność i spójność danych była ustalana na podstawie danych MNiSW.

¹³ Szerzej ten wątek poruszany jest w dalszej części tekstu.

kłopoty finansowe – i pytani o to, u kogo szukaliby pomocy. Jeśli odpowiedzi wykazywały, że w kręgu ich znajomych znajdowali się prawnicy, lekarze, osoby skłonne udzielać pożyczek, wówczas badany uzyskiwał maksymalną ilość punktów (odpowiednio 4–3–3). Jeśli badani planowali się udać po prostu do znajomych, rodziny, wówczas uzyskiwali mniej punktów – po jednym. Jeśli nie mieli wśród znajomych osób, do których mogliby się udać po pomoc – nie uzyskiwali punktów. Za tę kategorię także można było otrzymać maksymalnie 10 punktów.

Poziom kapitału kulturowego szacowany był na podstawie aż pięć pytań i było tu do zyskania maksymalnie 11 punktów. Po pierwsze, pytaliśmy, ile języków obcych badani znają dobrze – za każdy przynajmniej 1 punkt. Następnie dociekaliśmy, ile mają własnych książek w domowej biblioteczkę – gdzie wartością krytyczną okazywało się minimum 30. W kolejnym elemencie badani byli proszeni o ocenę siebie samych jako uczniów w skali od „zdecydowanie słaby” do „zdecydowanie wyróżniający się” – skala 0–4. Następny wątek dotyczył posiadanych formalnych kompetencji. Pytaliśmy, czy badani posiadają prawo jazdy, certyfikaty językowe, uprawnienia zawodowe. Za każdy z dokumentów można było uzyskać 1 punkt – maksymalnie 3. Na samym końcu pytaliśmy o osiągnięcia, którymi młodzi ludzie „mogą się pochwalić”. To pytanie miało charakter otwarty i można za nie było uzyskać 1 punkt. Docenialiśmy sukcesy w konkursach, olimpiadach, zawodach, zaangażowanie w ważne przedsięwzięcia pozaszkolne.

Pewnym uzupełnieniem dla całego badania była próba określenia poziomu poczucia własnej sprawczości – pewności swoich możliwości, która charakteryzowała badanych.

Badania pilotażowe

W celu dopracowania narzędzia i procedury, wczesnego wykrycia błędów, ale i przygotowania materiałów do analizy danych zostały przeprowadzone badania pilotażowe. Zdecydowaliśmy się zrealizować je w dwóch ośrodkach, które pod interesującymi nas względami były podobne do badanego Grudziądza i okolic.

Po pierwsze, miały być to miasta porównywalne, jeśli chodzi o liczbę mieszkańców – niedominujące w województwie. Po drugie, miały być to ośrodki nieakademickie, w których nie zaznaczała silnie swojej działalności żadna uczelnia wyższa. Po trzecie, powinny być to miejscowości w odległości minimum 50 km od dużych miast (ośrodków akademickich). Wybraliśmy Sierpc i Nowe Miasto Lubawskie (wraz z Kurzętnikiem). Badanie przeprowadzono w 4 klasach w każdej miejscowości (klasa maturalna i przedmaturalna w liceum i technikum), razem objęły około 200 osób.

Uzyskane wyniki i doświadczenie pozwoliło nanieść drobne, ale bezsprzecznie niezbędne korekty w kwestionariuszu i sformułować wystandaryzowane wytyczne dla prowadzenia procedury badania w klasie/szkole.

Procedura, przebieg badania

We współpracy z kujawsko-pomorskim kuratorium oświaty ustalaliśmy możliwość, termin i wymagania dla przebadania klas w szkołach z interesującego nas terenu. Jak wskazała wstępna analiza, było to dokładnie 19 szkół. Badanie odbyło się bez trudu w 18 z nich. Jeden z dyrektorów (Technikum Gastronomiczne i Hotelarskie w Grudziądzu) odmówił, decyzję swoją argumentując pokrętnie i odwołując się do raczej osobistych animozji.

W umówiony terminie pojawialiśmy się w każdej ze szkół i za zgodą władz placówki przystępowaliśmy do badania konkretnych klas. Badanie było poprzedzone krótkim wstępem, który dotyczył przedstawienia badających, celu badania, a także zawierał instrukcję wypełniania kwestionariusza. Ankietowani byli informowani o możliwości odmowy uczestnictwa, proszeni o szczerą odpowiedź i zapewniani o anonimowości.

Cała procedura: powitanie, wstęp, wypełnianie kwestionariuszy, zbieranie prac, podziękowanie, pożegnanie, zajmowała około 20 minut. Ankietujący w klasach pojawiali się parami, co usprawniało pracę.

Jak się okazało, proces badania wszystkich szkół wymagał około 20 dni roboczych i zaangażowania 6 osób – całego zespołu badawczego.

Uzyskane wypowiedzi zostały przeniesione do arkusza MS Excel w celu prowadzenia analiz i wyliczeń. Część z wypowiedzi była na bieżąco kodowana. Wprowadzanie danych odbyło się przy wsparciu członków studenckiego koła naukowego działającego przy Wydziale Nauk Pedagogicznych UMK. Ta procedura wymagała prawie 70 roboczo-godzin pracy z arkuszami kalkulacyjnymi.

W trakcie prac z kodowaniem dokonano wstępnej selekcji wypowiedzi, w wyniku której odrzucono 9 kwestionariuszy. Powodami odrzuceń były głównie istotne braki w informacjach, choć zdarzały się także wypowiedzi w tonie zbyt żartobliwym, przez co niewiarygodne.

Koncepcja kapitałów według Pierre’a Bourdieu – miejsce badanych w strukturze społecznej

Jak już wyżej wspomniano, pracując nad koncepcją prezentowanych badań, postanowiliśmy włączyć do kwestionariusza pytania diagnozujące poziom kapitałów:

społecznego, ekonomicznego, kulturowego i symbolicznego. W tym celu poddaliśmy analizie porównawczej klastyczne koncepcje kapitału społecznego: Pierre'a Bourdieu, Jamesa Colemana i Roberta Putnama.

Wymienieni klasyki wskazują na kilka wspólnych kluczowych elementów wchodzących w skład kapitałów; są to: sieć i struktura społeczna, normy społeczne, umiejętność współpracy, współdziałanie i zdolność do organizowania się, przekonania, wartości (przede wszystkim zaufanie i wiarygodność), kompetencje i umiejętności oraz wiedza i doświadczenie¹⁴.

Zdecydowaliśmy, że dalsza praca nad konstrukcją trzeciej części narzędzia badawczego będzie oparta na koncepcji P. Bourdieu – pierwszego badacza, który dokonał systematycznej analizy kapitału społecznego¹⁵. Definiował go jako: „[...] sumę zasobów rzeczywistych i możliwych, które przypadają w udziale jednostce lub grupie z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych kontaktów, znajomości, wzajemnego uznania i wdzięczności”¹⁶. To właśnie ujęcie teoretyczne kapitału postanowiliśmy wykorzystać, formułując pytania, które włączyliśmy do kwestionariusza. Respondenci pytani byli zatem o sieć kontaktów, o znajomości, które mogliby wykorzystać w sytuacji wymagającej nagłej, błyskawicznej reakcji. W ten sposób uzyskaliśmy dostęp do niezwykle wartościowych poznawczo danych. Dowiedzieliśmy się, czy nasi badani dysponują wysokim, niskim czy przeciętnym poziomem kapitału społecznego.

W teorii Bourdieu kapitał, w jakiegokolwiek postaci by nie występował, jest zakumulowaną pracą. Kapitał jest tym elementem, który w sposób najbardziej elementarny porządkuje życie społeczne, wprowadzając doń przewidywalność i racjonalność. Bez kapitału, pisze Bourdieu, społeczeństwo byłoby zaledwie prostą grą losową, w której każda nagroda może być osiągnięta błyskawicznie przez każdego, tak że w każdej chwili każdy może zostać kimkolwiek¹⁷.

¹⁴ M. Gajowiak, *Kapitał społeczny w świetle literatury* [w:] *Kapitał społeczny w rozwoju regionu*, E. Skawińska (red.), Warszawa 2012, s. 17.

¹⁵ Zob. W. Broszkiewicz, *Kapitał kulturowy młodego pokolenia Polski współczesnej*, Rzeszów 2010; P. Bourdieu, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Warszawa 2001; idem, J.C. Passeron, *Reprodukcja. Elementy teorii system nauczania*, Warszawa 1990; idem, *Sociology in Question*, London 1993; idem, *The Social Structures of the Economy*, Cambridge 2005; B. Fine, *Theories of Social Capital: Researchers Behaving Badly*, London 2010; A. Sawisz, *System oświaty jako system przemocy symbolicznej w koncepcji Pierre'a Bourdieu*, „Studia Socjologiczne” 1978, nr 2, s. 243; E. Wnuk-Lipiński, *Demokratyczna rekonstrukcja. Z socjologii radykalnej zmiany społecznej*, Warszawa 1996.

¹⁶ A. Barczykowska, *Kapitał społeczny a zjawiska patologii społecznej w wielkim mieście*, Kraków 2011, s. 21.

¹⁷ C. Trutkowski, S. Mandes, *Kapitał społeczny w małych miastach*, Warszawa 2005, s. 51.

Kapitał kulturowy w koncepcji Bourdieu rozumiany jest najczęściej jako wszelkiego rodzaju wiedza, erudycja, zdolności i umiejętności, ale również poziom kompetencji kulturowej (dobre maniery, czytanie, gust muzyczny). Pojęcie kapitału kulturowego przybierało w rozważaniach autora trzy formy: ucieleśnioną, uprzedmiotowioną i zinstytucjonalizowaną.

W postaci ucieleśnionej kapitał kulturowy wiąże się z indywidualną inwestycją czasu oraz wysiłku. Praca nad jego nabywaniem jest bowiem pracą nad sobą, samodoskonaleniem i trudem włożonym w samorozwój. Przybiera on formę wewnętrznych zasobów, pozyskanych w procesie socjalizacji, jest wynikiem osobiście podejmowanych wysiłków zmierzających do przyswojenia sobie i opanowania zasobów kulturowych. Forma uprzedmiotowiona (inaczej mówiąc zobiektyfikowana) kapitału kulturowego wiąże się z materialną postacią wytworów kultury (malarstwo, literatura, instrumenty, maszyny) i zakłada możliwość ich przekazywania. Nabywanie kapitału w tej postaci wiąże się jednak z koniecznością dysponowania środkami umożliwiającymi rzeczywiste przyswojenie sobie lub wykorzystanie tego kapitału (np. możliwość zrozumienia dzieła literackiego lub umiejętność obsługi skomplikowanego urzędnictwa). Warto też zaznaczyć, że nabywanie tego kapitału wiąże się z koniecznością posiadania kapitału ekonomicznego (czyli finansowanie potencjału nabycia dóbr kultury). Wreszcie postać zinstytucjonalizowana przybiera formę nabytych i społecznie rozpoznawalnych kompetencji edukacyjnych (głównie w postaci dyplomów, certyfikatów, stopni, tytułów)¹⁸.

Kapitał ekonomiczny natomiast to różnego rodzaju zasoby mające postać materialną. Najczęściej są to po prostu środki finansowe lub wszelkie inne rodzaje materialnej zamożności.

Kapitał symboliczny jest kategorią, której Bourdieu nie łączy z żadnym z wyróżnionych przez siebie i omawianych kapitałów. Autor koncepcji określa go jako formę, jaką różne typy kapitału przybierają, gdy zostają sprzężone i rozpoznane jako zalegitymizowane. Kapitał symboliczny stanowi element władzy symbolicznej, która jest jednym z kluczowych aspektów hierarchii społecznej. Władza symboliczna opiera się na systemie symbolicznym, a więc na kodach kulturowych, które legitymizują i naturalizują określone hierarchie społeczne. Mogą to być hierarchie oparte na dominacji zarówno kapitału ekonomicznego, jak i społecznego czy kulturowego¹⁹.

Podsumowując, dzięki włączeniu do kwestionariusza ankiety pytań, które pozwoliły zmierzyć wartości poszczególnych kapitałów każdego z respondentów,

¹⁸ Ibidem, s. 52.

¹⁹ Ibidem, s. 21.

uzyskaliśmy dostęp do unikalnych danych dotyczących nie tylko tego, jacy są badani, ale również kim są i jakie zajmują miejsce w strukturze społecznej.

Charakterystyka przebadanej populacji

Zgodnie z przyjętymi założeniami badania podjęto we wszystkich szkołach, które się na to zgodziły (18 z 19). Badacze dotarli do wszystkich klas maturalnych i przedmaturalnych na całym terenie badań (108). W badaniu udział wzięło 2025 uczniów, z czego do analizy przyjęto 2016 wypowiedzi.

Taki wynik oznacza, że w badaniu uczestniczyło 72% (2025 z 2800) wszystkich uczniów szkół Grudziądza i regionu (w promieniu 30 km). Brakujący odsetek należy tłumaczyć na trzy sposoby. Po pierwsze, wysokie absencje indywidualnych uczniów charakterystyczne dla klas maturalnych i techników jako takich. Drugi powód to niewykonanie badania w Technikum Gastronomicznym i Hotelarskim w Grudziądzu. Ostatni powód to czas badania – okres okołoswiąteczny (Wielkanoc) – kiedy to duża część uczniów „wydłużała” sobie okres ferii. Uzyskany odsetek wypowiedzi daje pełne prawo do uogólnienia uzyskanych wyników na całą badaną populację.

Tabela 3. Podsumowanie ogólne w typach szkół

Typ szkoły	LICEA							TECHNIKA							SUMY UCZNIÓW
	szkoły	klasy przedmaturalne	klasy maturalne	klasy ogółem	uczniowie klas pm.	uczniowie klas m.	uczniowie ogółem	szkoły	klasy przedmaturalne	klasy maturalne	klasy ogółem	uczniowie klas pm.	uczniowie klas m.	uczniowie ogółem	
Miasto															
Grudziądz	5	20	21	41	394	434	828	6	18	17	35	293	282	575	1403
Świecie	3	8	7	15	181	151	332	1	4	6	10	50	107	157	489
Nowe	1	1	1	2	30	35	65	1	1	1	2	11	15	26	91
Łasin	1	1	2	3	14	19	33	0	0	0	0	0	0	0	33
SUMA	10	30	31	61	619	639	1258	8	23	24	47	354	404	758	2016

Źródło: Opracowanie własne.

Jak pokazuje powyższe zestawienie, zgodnie z oczekiwaniami największa grupa badanych uczyła się w Grudziądzu – 1403. Tutaj też znajdowało się najwięcej z przebadanych szkół – 11. Zestawienie ujawnia także, że liczebnie dominowali uczniowie liceów – 1258 wobec 758 uczniów techników. Bardzo podobnie wypadły w badaniu liczebności uczniów klas maturalnych i przedmaturalnych – 974 do 1043. Co z jednej strony pokazuje kierunek niżu demograficznego, ale wskazuje również na ciągłą mocną pozycję liceów w sektorze szkół średnich.

Nie ma zaskoczenia w odniesieniu do proporcji płci w populacji. Tak jak w całym kraju, tak i w badanym regionie w szkołach „maturalnych” dominują kobiety. W całej badanej populacji było ich o 13% więcej niż mężczyzn. Co dość często spotykane w liceach, pań było dwa razy więcej niż panów. Za to w technikach to panów było blisko dwa razy więcej niż pań.

Tabela 4. Typy szkół a płeć badanych

Typ szkoły	Kobiety	Mężczyźni
Licea	66,4%	33,5%
Technika	38,8%	61,2%

Źródło: Opracowanie własne.

Także zgodnie z intuicją badawczą wypadło porównanie wieku badanych. W liceach obserwujemy klasyczny rozkład w trzech rocznikach – 17–18–19-latków. Osoby starsze (najprawdopodobniej powtarzające klasę) stanowią niecałe 2%. W technikach podobnie. Klasyczny rozkład 18–19–20-latków, niecały 1% starszych uczniów. Co oczywiste, przesunięcie o rok względem roczników w liceum wynika z faktu, że nauka w technikum jest dłuższa i trwa 4 lata.

Tabela 5. Typy szkół a wiek badanych

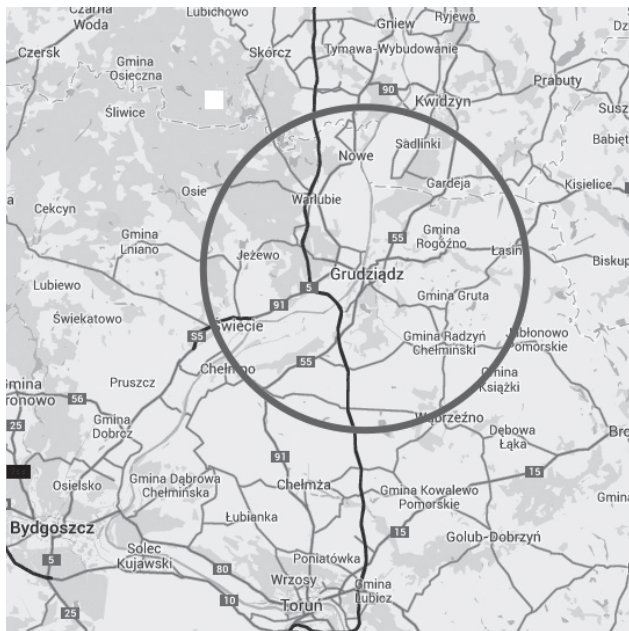
	brak	16	17	18	19	20	21	22	suma
licea	0,5%	0,1%	20,7%	52,5%	24,3%	1,9%	0,0%	0,0%	100,0%
technika	0,4%	0,0%	0,3%	22,2%	41,6%	33,6%	1,8%	0,1%	100,0%
SUMA	0,4%	0,0%	13,0%	41,0%	30,8%	13,8%	0,7%	0,0%	100,0%

Źródło: Opracowanie własne.

Ciekawe informacje przynoszą deklaracje badanych dotyczące miejsca zamieszkania. Zwracają tutaj uwagę proporcje kategorii miejscowości, w których zamieszkują badani. Blisko połowa pochodzi z miast większych niż 50 000 mieszkańców.

Pochodzą oni głównie z Grudziądza, ale pojawia się także Bydgoszcz. Prawie co czwarty badany pochodzi ze wsi – miejscowości do 1000 mieszkańców.

Mapa 1. Obszar badań grudziądzkich

Źródło: Google Maps.

Co ważne – występuje tu zależność: im mniejsza miejscowość badania, tym więcej mieszkańców wsi. W tabeli 6 zestawiającej miejsce badania z kategorią miejscowości pochodzenia badanych możemy obserwować przekątną linię tendencji – czyli kategorie „pasują” do siebie. W Grudziądzu dominują mieszkańcy najwyższej kategorii, a w Łasinie najniższej – wsi.

Tabela 6. Miejscowość badania a miejscowość zamieszkania badanych

	Brak	Do 1k	1k-10k	10k-50k	Pow. 50k	Suma
Grudziądz	0,3%	21,7%	9,1%	1,6%	67,3%	100,0%
Świecie	0,0%	27,4%	18,4%	53,6%	0,6%	100,0%
Nowe	0,0%	30,8%	68,1%	1,1%	0,0%	100,0%
Łasin	0,0%	57,6%	42,4%	0,0%	0,0%	100,0%
SUMA	0,2%	24,1%	14,6%	14,2%	47,0%	100,0%

Źródło: Opracowanie własne.

Ważną informacją jest rozkład przestrzenny miejscowości, z których pochodzą badani. Spośród badanych uczniów aż 70% to osoby mające do szkoły mniej niż 10 km. Nieco ponad 20% osób dojeżdża więcej niż 10, ale mniej niż 30 km. Jedynie niecałe 3% ma do szkół dalej niż 30 km. Stosunkowo największą grupę dojeżdżających mają szkoły świeckie.

Analiza geograficzna wykazała, że szkoły grudziądzkie „drenują” okolice we wszystkich kierunkach w promieniu do 20 km. Szkoły świeckie za to „ściągają” uczniów z najbliższej okolicy we wszystkich kierunkach – promień do 10 km, ale co ważniejsze, również z dalekich obszarów zachodnich i północnych. Mowa tu o miejscowościach położonych dalej niż 10 km (1/3 uczniów), np. terenach Borów Tucholskich, Tlenia, Ostrowitego.

Szkoły w Nowem i Łasinie pełnią funkcję szkół lokalnych. Ich uczniowie pochodzą głównie z najbliższej okolicy. Da się tu też zauważyć pewne tendencje. Uczniowie Nowego pochodzą w zasadzie wyłącznie z terenów leżących na zachód od miasta. „Macki” Łasina sięgają bardziej na wschód niż na zachód.

W odniesieniu do planów edukacyjnych uczniów klas przedmaturalnych i maturalnych nie stwierdzono istotnych rozbieżności. Wskazania ośrodków akademickich, miast i kierunków przyszłej nauki przyjmowały w tych grupach – z uwzględnieniem proporcji płci i typów szkół – wartości podobne, mieszczące się w granicach błędu statystycznego. Jedynym wyjątkiem były deklaracje dotyczące kierunków medycznych. Uczniowie klas przedmaturalnych wskazywali je nieco ponad dwukrotnie częściej niż uczniowie klas maturalnych. Fakt ten można tłumaczyć nakładaniem się chęci podjęcia studiów medycznych w celu zdobycia prestiżowego zawodu i świadomością konieczności sprostanania realnym – wysokim wymaganiom stojącym przed kandydatami do zawodu lekarskiego.

Napotkane trudności na etapie zbierania i analizy danych

W pracę na etapie koncepcji badań oraz zbierania i analizy danych zaangażowany było sześciuosobowy zespół. Przedsięwzięcie było skomplikowane i bardzo czasochłonne. Już na etapie koncepcyjnym niezbędne było kilka kilkugodzinnych spotkań roboczych. Role i funkcje pełnione podczas realizacji badań zostały podzielone zgodnie z kompetencjami i preferencjami członków. Pewnego rodzaju trudności rodziła współpraca z osobami spoza zespołu. Bardzo czasochłonne okazały się kontakty z władzami badanych szkół, które niekiedy ukrywały swoją niechęć pod pozorem uprzejmości i przychylności. Zarówno władze szkół, jak i nauczyciele są znudzeni i zniechęceni wszelkimi ankietami. Klasy maturalne i przedmaturalne są bowiem poddawane zaskakującej liczbie badań ankietowych

(dotyczących np. predyspozycji zawodowych). W jednej ze szkół, z powodu osobistej niechęci i animozji, pani dyrektor odmówiła nam możliwości prowadzenia badań.

Kolejnym czynnikiem rodzącym trudności był czas, który wybraliśmy na prowadzenie analiz. Marzec i kwiecień to okres, w którym klasy maturalne mają już niewiele lekcji. Uczniowie są więc w szkole obecni rzadko, a frekwencja jest bardzo niska. W technikach był to okres odbywania praktyk, przez co również frekwencja w szkole okazała się niska. Dodatkowo pracowaliśmy w okresie okołoswiątecznym, co również nie sprzyjało frekwencji w szkole. Okazuje się bowiem, że uczniowie świętują długo i z rozmachem.

Na etapie analizy danych nie pojawiły się w zasadzie żadne trudności. Praca była doskonale zaplanowana i zsynchronizowana. Była też niezwykle wyczerpująca i pochłonęła mnóstwo czasu, ale tych czynników do trudności zaliczyć nie wolno.

6. Możliwość wykorzystania wniosków i konkluzji

Uzyskane i opracowane dane, uporządkowane w postaci obszernego raportu z badań zaopatrzonego w przejrzyste opracowania graficzne, zostały przedstawione JM Rektorowi UMK, który owe badania zlecił. Dodatkowo raport trafił do wszystkich Prorektorów UMK oraz do Dziekana Wydziału Nauk Pedagogicznych. Sformułowane w nim wnioski i konkluzje z całą pewnością zostaną wykorzystane przez władze Uniwersytetu, podczas planowania strategii postępowania wobec zamiejscowej filii Uczelni w Grudziądzu. Zawiera on bowiem bardzo szczegółowe informacje dotyczące planów edukacyjnych młodzieży z Grudziądza i okolic, motywów ich decyzji oraz preferencji.

Wyniki mogą zostać również wykorzystane podczas planowania powoływania kolejnych kierunków studiów przez UMK, ponieważ sformułowane konkluzje jasno wskazują na aktualne trendy i tendencje rządzące uczniowskimi wyborami edukacyjnymi. Co więcej, uzyskane przez nas wyniki mogą w znacznym stopniu przyczynić się do opracowania nowej strategii promocyjno-informacyjnej Uniwersytetu.

Ponadto wyniki mogą być przyczynkiem do kolejnych, pogłębionych analiz naukowych w zakresie planów i potrzeb edukacyjnych młodzieży, kapitałów, którymi dysponują, oraz wewnętrznego zróżnicowania edukacyjno-społecznego kraju.

LITERATURA:

- Barczykowska A., *Kapitał społeczny, a zjawiska patologii społecznej w wielkim mieście*, Kraków 2011.
- Bourdieu P., *The Forms of Capital* [w:] *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education*, J.E. Richardson (red.), New York 1986.
- Bourdieu P., Passeron J.C., *Reprodukcja. Elementy teorii system nauczania*, Warszawa 1990.
- Bourdieu P., *Sociology in Question*, London 1993.
- Bourdieu P., *The Social Structures of the Economy*, Cambridge 2005.
- Bourdieu P., *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Warszawa 2001.
- Broszkiewicz W., *Kapitał kulturowy młodego pokolenia Polski współczesnej*, Rzeszów 2010.
- Dziwańska K., *Cele, plany życiowe oraz wartości młodzieży w kontekście rozwoju orientacji przyszłościowej w okresie dorastania*, Radom 2011.
- Fine B., *Theories of Social Capital: Researchers Behaving Badly*, London 2010.
- Gajowiak M., *Kapitał społeczny w świetle literatury* [w:] *Kapitał społeczny w rozwoju regionu*, E. Skawińska (red.), Warszawa 2012.
- Hejnicka-Bezwińska T., *Orientacje życiowe młodzieży*, Bydgoszcz 1991.
- Hodkinson P., Sparkers A., *Young People's Career choices and Career Guidance Action planning: A Case study of Training Credits in Action*, „Journal of Guidance and Counseling” wrzesień 1993, nr 3.
- Mądrzycki T., *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany*, Gdańsk 1996.
- Próchniak P., *Rozwój decyzji zawodowej u młodzieży*, Słupsk 2001.
- Regulski J., *Cybernetyka systemów planowania*, Warszawa 1974.
- Sawisz A., *System oświaty jako system przemocy symbolicznej w koncepcji Pierre'a Bourdieu*, „Studia Socjologiczne” 1978, nr 2.
- Trempała J., Mamlberg L.E., *Dorosłość w oczekiwaniach młodzieży polskiej i fińskiej*, Bydgoszcz 1995.
- Trutkowski C., Mandes S., *Kapitał społeczny w małych miastach*, Warszawa 2005.
- Wnuk-Lipiński E., *Demokratyczna rekonstrukcja. Z socjologii radykalnej zmiany społecznej*, Warszawa 1996.
- Wróblewska W., *Aspiracje edukacyjne studentów*, Białystok 2001.
- Wróblewska W., *Dynamika aspiracji edukacyjnych studentów w obliczu zmian*, Białystok 2004.